

Research Paper

Public Environmental Rights and Responsibilities with Respect to the Principle of International Cooperation in the Laws of Iran, Canada, and the European Union

Mohammad Esmaeil Aghelpoor¹, Alireza Shamshiri^{*2}, Bakhtiar Abaslo³

1. Law Department, Kish International Branch, Islamic Azad University, Kish Island, Iran.
2. Assistant Professor, Department of Private Law, Faculty of Law, Islamic Azad University, Central Tehran Branch, Tehran, Iran
3. Assistant Professor, Department of Private Law, Faculty of Law, Islamic Azad University of Central Tehran, Tehran, Iran

ARTICLE INFO

PP: 308-325

Use your device to scan and read
the article online

Keywords:

Fundamentals of Civil Liability, Environmental Damages, Canada, European Union

Abstract

The rules of civil liability emphasize compensation for material and moral damages and restoration, therefore, laws that address the restoration of the rights of injured persons are necessary and essential. The earth's environment has experienced many undesirable changes due to human intervention. This has prompted many legal systems to formulate laws and norms for environmental protection. In Iran, many laws have been passed in the field of environmental protection. An important issue in the field of environment is how to deal with environmentally harmful actions based on the doctrine of civil liability. Today, with the expansion of interactions and relations at the international level, the issue of environmental law has received the attention of international forums, and all countries and individuals are trying to keep environmental conditions healthy. Among the foundations of civil liability is the theory of fault, which is less commonly used due to the lack of knowledge of the real cause of the damage. To solve this problem, theories based on fault and strict liability are accepted by the majority. In the laws of most countries, including Canada and the European Union, strict or absolute liability for some environmental damage is accepted. In fact, it can be said that one of the most important achievements of new legislation at the global level is the change in the basis of civil liability in this field, which has basically made it subject to liability without proof of fault, which can be seen in the 2004 parliamentary directive.

Citation: Aghelpoor, M. E., Shamshiri, A., Abaslo, B. (2024). **Public Environmental Rights and Responsibilities with Respect to the Principle of International Cooperation in the Laws of Iran, Canada, and the European Union.** *Geography (Regional Planning)*, 14 (57), 308-325.

DOI: [10.22034/jgeoq.2025.491179.4179](https://doi.org/10.22034/jgeoq.2025.491179.4179)

* **Corresponding author:** Alireza Shamshiri, **Email:** shamshiri.f@gmail.com

Copyright © 2024 The Authors. Published by Qeshm Institute. This is an open access article under the CC BY license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

Extended Abstract

Introduction

Just as humans have the right to exploit and use their natural environment and habitat, they must be responsible for using the environment properly. Therefore, responsible actions of humans towards the environment in which they live can be considered and thought about in two parts. The first part includes appropriate actions that lead to the restoration of the environment, maintaining its health, and creating as much balance as possible for life in the environment. The second part includes giving up behaviors that lead to the disruption of balance, proportion, destruction, devastation, and destruction of environmental elements. Environmental pollution and degradation and the resulting damage are one of the fundamental problems of today's industrial and urban societies. Therefore, it can be said that environmental issues have transboundary effects and affect neighboring countries, the region, and the global community because major environmental disasters cross borders and cause damage to other countries and people. In some cases, due to the transboundary nature of these issues, it is not even possible to easily determine the cause of the damage, and therefore not all forms of environmental damage are compensated through the traditional liability system. Among the various works and opinions, the principles of environmental civil liability have been the subject of numerous theories, each of which is based on its own specific philosophy. One of the most traditional principles of civil liability in environmental law is the theory of fault. Accordingly, environmental damages cannot be claimed unless the fault of the cause of the damage can be proven. Although the theory of fault plays a role in establishing the causal relationship and the customary attribution of damage to the perpetrator, it cannot be a comprehensive basis. Another basis of civil liability in environmental law can be the theory of risk, which was proposed and developed by two jurists named Jesran and Sali, who stated that in fact anyone who performs an activity that creates a dangerous environment for others must compensate for the damage. This theory seems to be suitable for compensating for environmental damages and can play an important role in strengthening environmental protection. Finally, there is a mixed theory that has been presented to adjust and interact the benefits and harms of the two previous theories, which can be said that in

these theories, one of the perspectives of risk or fault has sometimes been strengthened.

Methodology

The present research method is based on the purpose of applied research and the descriptive-analytical method has been used with the help of referring to library resources. Also, data and information have been categorized in collecting documents, books and articles.

Results and Conclusion

Countries should cooperate in the field of scientific research and exchange of technical information in order to be able to protect the environment in the best possible way. This cooperation can include the exchange of environmental data, research and development of clean technologies and holding international scientific conferences. Countries should cooperate in the formulation and implementation of international environmental regulations. This cooperation can include participating in international negotiations, accepting international agreements and cooperating in their implementation. In cases of environmental crises, such as oil spills, chemical pollution and natural disasters, countries should help each other. The principle of cooperation is recognized as a key element in sustainable development and requires cooperation between countries to achieve a balance between economic, social and environmental needs. Countries should fulfill their obligations under international agreements and cooperate in this regard. This obligation includes periodic reporting, participation in monitoring and evaluation mechanisms and providing joint solutions to environmental problems. The principle of cooperation in international environmental law is not only a legal obligation, but also a moral and practical imperative for the protection of the global environment. Only through international cooperation can countries respond to complex and transboundary environmental challenges and ensure a sustainable future for future generations. The implementation of these proposals can lead to the development and strengthening of the principle of international cooperation in the field of international environmental law. This will not only help preserve the environment, but also help create a more sustainable and equitable world: strengthening legal frameworks and agreements; increasing the exchange of information and data; strengthening financial and technical cooperation;

developing capacities and training; encouraging long-term commitments; forming new international institutions; cooperating in

environmental crisis management; strengthening the role of civil society and the private sector.

References

1. Amir Arjomand, Ardeshir, Environmental Protection and International Solidarity, Journal of Legal Research, No. 15, Summer 1995 [In Persian]
2. Cartagena Protocol on Biosafety to the Convention on Biological Diversity Nairobi, 2000
3. Convention on the Conservation of Migratory Species (CMS). Bonn,
4. United Nations Conference on the Human Environment. Stockholm Declaration. Sweden. June 5 – 16. 1972
5. <https://fa.m.wikipedia.org>
6. <https://kenya.mfa.gov.ir/portal/GeneralCategoryServices/13671>
7. ISSN1735-1472. Int. J. Environ. Sci. Technol, DOI 10.1007/s13762-011-0017
8. Kiss, Alexander, Introduction to International Environmental Law, Translated by: Habibi, Mohammad Hassan, Tehran, Tehran University Publications, 2000 [In Persian]
9. Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict. 1996
10. Mohammad Hassan Habibi, Vol. 1, Tehran, Mizan Publications, 1379 [In Persian]
11. Outcome document of the United Nations Conference on Sustainable Development. The Future We Want. Rio de Janeiro. Brazil. June 12-23. 2012
12. Pilton, Farzad, Sedigh Bathaei-Asl, Mir Ebrahim, Principles and Mechanisms of Environmental Cooperation between Iran and Neighbors in the Shared River Water Area, Socio-Cultural Strategy Scientific Quarterly, 2016, Volume 5, Number 4 [In Persian]
13. Qazi (Shariat Panahi), Seyyed Abolfazl, The Essentials of Fundamental Rights, Vol. 66, Tehran, Publisher: Mizan Legal Foundation, 2003 [In Persian]
14. Rio de Janeiro. Brazil. 1992 World Summit on Sustainable Development. Johannesburg declaration. South Africa. August 26-September 4. 2002. (WSSD)
15. Seyyed Abbas Pour Hashemi et al., The Position of the Principle of Sovereignty in International Environmental Law: A Tool for the Protection of Natural Resources, First National Conference on Environmental Law and Natural Resources of Zagros, November 1391, Lorestan, Khorramabad. [In Persian]
16. Shebrang, Mohammad, Charter of the United Nations: English to Persian with the Addition of the Declaration of Human Rights, Vol. 12, Tehran, Publisher: Daneshvar, 1393. [In Persian]
17. The United Nations Conference on Sustainable Development and Environment. Rio Declaration on Environment and Development. Brazil. 1992
18. United Nations Conference on Sustainable Development: Rio+20 2012. (UNCS D)
19. United Nations Conference on the Environmental & Development. Agenda 21.
20. United Nations Framework Convention on Climate Change, New York,
21. United Nations General Assembly. World Charter for Nature. October 28. 1982.
22. Wolfrum, Rudiger, International Civil Liability for Environmental Damage, a Means for Implementing the Rules of International Environmental Law, Translated and Researched by: Saed, Nader, Quarterly Journal of Environmental Law, Vol. 37, 2002 [In Persian]
23. Zamani, Seyyed Ghasem, Development of International Responsibility in the Light of International Environmental Law, Journal of Legal Research, Year 1, No. 1, Spring and Summer 1381 [In Persian]
24. Ziaei Bigdali, Mohammad Reza, Public International Law, Tehran, Ganj Danesh Publications, 2008, [In Persian]
25. Zolaein, Parviz, Fundamentals of Public International Law, Tehran, Office of Political and International Studies, 1377 [In Persian]

مقاله پژوهشی

حقوق و مسئولیت‌های زیست محیطی عمومی با توجه به اصل همکاری بین‌المللی در حقوق ایران، کانادا و اتحادیه اروپا

محمداسماعیل عاقل پور - گروه حقوق، واحد بین‌المللی کیش، دانشگاه آزاد اسلامی، جزیره کیش، ایران.

علیرضا شمشیری* - استادیار، گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز، تهران، ایران

بختیار عباسلو - استادیار، گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی تهران مرکزی، تهران، ایران

اطلاعات مقاله	چکیده
<p>شماره صفحات: ۳۰۸-۳۲۵</p> <p>از دستگاه خود برای اسکن و خواندن مقاله به صورت آنلاین استفاده کنید</p> 	<p>قواعد مسئولیت مدنی بر جبران خسارت‌های مادی و معنوی زیان دیده و ترمیم تأکید دارد، از این رو قوانینی که به اعاده حق اشخاص آسیب دیده بپردازند لازم و ضروری هستند. محیط زیست زمین به دلیل دخالت انسان تغییرات نامطلوب زیادی را تجربه کرده است. این امر بسیاری از سیستم‌های حقوقی را بر آن داشته تا قوانین و هنجارهایی را برای حفاظت از محیط زیست تدوین کنند. در ایران قوانین بسیاری در زمینه حفاظت از محیط زیست تصویب شده است. موضوع مهم در حوزه محیط زیست نحوه برخورد با اقدامات زیانبار زیست محیطی بر اساس دکترین مسئولیت مدنی است. امروزه با گسترش تعاملات و روابط در سطح بین‌المللی، موضوع حقوق محیط زیست مورد توجه مجامع بین‌المللی قرار گرفته است و همه کشورها و افراد سعی در سالم نگه داشتن شرایط محیطی دارند. از جمله مبانی مسئولیت مدنی، نظریه تقصیر است که به دلیل عدم اطلاع از علت واقعی خسارت کمتر مورد استفاده قرار می‌گیرد و برای حل این مشکل، نظریه‌های مبتنی بر تقصیر و مسئولیت محض مورد قبول اکثریت است در حقوق بیشتر کشورها از جمله کانادا و اتحادیه اروپا مسئولیت محض یا مطلق در خصوص برخی از خسارات زیست محیطی پذیرفته شده است که در واقع می‌توان گفت از مهمترین دستاوردهای قانونگذاری جدید در سطح جهانی، تغییر مبانی مسئولیت مدنی در این زمینه است که اصولاً آن را تابع مسئولیت بدون اثبات تقصیر قرار داده اند که از جمله می‌توان به دستورالعمل ۲۰۰۴ پارلمان و شورای اروپا در این خصوص اشاره نمود که بر طبق آن، دولت‌های عضو ملزم شده‌اند تا قواعد آمرله آن را به قانون ملی خود وارد نمایند. اما مطالعات انجام یافته در حقوق ایران نشان می‌دهد که با وجود این که اصل اولیه مورد پذیرش بر مبنای مسئولیت مبتنی بر تقصیر است، می‌توان گفت این مسئولیت پاسخگوی نیازهای جامعه امروزی در خصوص خسارات زیست محیطی نیست.</p>

واژه‌های کلیدی:

مبانی مسئولیت مدنی، خسارات زیست محیطی، کانادا، اتحادیه اروپا

استناد: عاقل پور، محمداسماعیل؛ شمشیری، علیرضا؛ عباسلو، بختیار (۱۴۰۳). حقوق و مسئولیت‌های زیست محیطی عمومی با توجه به اصل همکاری بین‌المللی در حقوق ایران، کانادا و اتحادیه اروپا. فصلنامه جغرافیا (برنامه‌ریزی منطقه‌ای)، ۱۴ (۵۷). صص: ۳۰۸-۳۲۵

DOI: 10.22034/jgeoq.2025.491179.4179

مقدمه

در دنیائی که بر مبنای قوانین طبیعت آفریده شده و محیط زیست که نشانگر زیبایی و جلال و شکوه خداوند است، با شکل‌های متفاوت و گوناگون حیات، به صورت مجموعه‌ائی به هم وابسته در کنار یکدیگر قرار دارند. بطوری که تمامی اجزاء و عناصر آن نسبت به هم تاثیر متقابل داشته و حتی تجربه و دانش ثابت کرده که هرگاه محیط زیست تحت قوانین قاهرانه طبیعی که اسرار بیشماری از آن کشف نشده است قرار بگیرد، در جریان این رابطه تاثیر و تأثر، در نهایت برای خود تعادل ایجاد می‌نماید. و این باور انکار ناپذیر برای من انگیزه‌ای شد تا در پژوهش خود به موضوع خسارت زیست محیطی از بُعد حقوقی بخصوص مسئولیت مدنی و مبنای آن رغبت نمایم، چرا که باور دارم جمعیت چند میلیاردی کره زمین فقط یک محیط زیست دارد و هر اقدامی در حوزه محیط زیست هر چقدر هم ناچیز باشد، در سلامتی بشر تاثیر گذار است چونکه نسل بشر چه مستقیم یا غیر مستقیم به محیط زیست وابستگی شدید داشته، و بر همین اساس است که حقوق جدیدی حول حقوق همبستگی شکل گرفته و حق بر محیط زیست سالم، حق بر توسعه، حق بر صلح و حق بر میراث مشترک بشریت و را تحت شمول خود قرار داده و اثرات آن، شکوفائی نسل سوم حقوق بشر می‌باشد. انسان همانطور که نسبت به بهره برداری و استفاده از محیط طبیعی و زیست خود حقی دارد، به تبع آن در استفاده درست از محیط زیست باید مسئولیت پذیر باشد. چرا که این مسئولیت پذیری، تضمین داشتن محیط زیستی سالم و امن را برای همگان به ارمغان می‌آورد. در نتیجه وظیفه خودداری از فعالیت‌هایی که به محیط زیست آسیب می‌زند و سبب ورود خسارت به محیط زیست میگردد را بر تمامی افراد، سازمانها، شرکتهای و دولتها تحمیل می‌نماید. همچنین حق بر خورداری از محیط زیست سالم در درون خود متضمن چند حق دیگر مانند حق دسترسی به اطلاعات زیست محیطی، حق دادرسی و جبران خسارت زیست محیطی است. بنابراین، اقدام‌های مسئولانه بشر در برابر محیطی که در آن زیست می‌کند در دو بخش قابل تأمل و تفکر می‌باشد. بخش نخست، اقدام‌های شایسته‌ای را در بر می‌گیرد که به احیای محیط زیست، حفظ سلامت آن و ایجاد تعادل هر چه بیشتر زندگی در محیط زیست بینجامد. بخش دوم، دست کشیدن از رفتارهایی را شامل می‌شود که به بر هم خوردن تعادل، تناسب، تخریب، ویرانی و نابودی عناصر محیط زیست منجر می‌شود.

آلودگی و تخریب محیط زیست و خسارات ناشی از آن، یکی از معضلات اساسی جوامع صنعتی و شهری امروز است. با توجه به اینکه تمامی عناصر محیط زیست (اب، هوا، خاک) و کلیه گونه‌ها به یکدیگر وابستگی متقابل دارند از این رو آسیب به یک جزء از محیط زیست باعث پیامدهای وسیع و غیر قابل پیش بینی است. بنا بر این می‌توان گفت مسائل زیست محیطی دارای آثار فرامرزی بوده و کشورهای همسایه، منطقه و جامعه جهانی را تحت تأثیر قرار می‌دهند زیرا حوادث بزرگ زیست محیطی از مرزها عبور می‌نمایند و موجب ورود خسارت به سایر کشورها و مردم می‌شود. در برخی موارد به دلیل فرامرزی بودن این مسائل حتی تعیین عامل خسارت به سادگی امکان پذیر نمی‌باشد و به همین جهت تمام اشکال خسارتهای زیست محیطی از طریق نظام مسئولیت سنتی جبران نمی‌گردد. مثلاً در بحث آلودگی هوا می‌بایست یک یا چند آلاینده معین یا قابل تعیین وجود داشته باشد. بنابراین در موردی که آلودگی وصف (پراکندگی) و (منتشره) دارد، نمی‌توان آثار منفی محیط زیست را به عمل یا ترک عمل عوامل معینی منتسب کرد. در نتیجه مسئولیت مدنی محقق نمی‌گردد. در میان آثار و آراء گوناگون، مبنای مسئولیت مدنی زیست محیطی، موضوع نظریات متعددی قرار گرفته است، که هر کدام مبتنی بر فلسفه خاص و ویژه خودش است. یکی از سنتی ترین مبنای مسئولیت مدنی در حقوق محیط زیست، نظریه تقصیر می‌باشد. بر این اساس، خسارات زیست محیطی قابل مطالبه نیستند، مگر آنکه بتوان تقصیر عامل ورود خسارت را اثبات نمود. هرچند نظریه تقصیر در برقراری رابطه سببیت و استناد عرفی زیان به فاعل نقش بازی می‌کند، ولی نمی‌تواند مبنای جامعی باشد. در واقع با پذیرش این نظریه، امکان جبران بسیاری از خسارات زیست محیطی را دشوار می‌سازد، چراکه اثبات تقصیر در خسارات زیست محیطی بر خلاف سایر حوزه‌ها مشکل است. دیگر مبنای مسئولیت مدنی در حقوق محیط زیست می‌تواند به نظریه خطر که توسط دو حقوق دان بنام‌های ژسران و سالی مطرح و توسعه یافت، نامبرد که در واقع هرکس فعالیتی بنماید که محیط خطرناکی را برای دیگران ایجاد کند می‌بایست جبران زیان نماید. بنظر می‌رسد این نظریه مناسبی برای جبران خسارات زیست محیطی محسوب گردد و می‌تواند نقش مهمی در تقویت

حمایت از محیط زیست داشته باشد. و در نهایت نظریه مختلطی نیز وجود دارد که در جهت تعدیل و تعامل منافع و مضار دو نظریه قبلی ارائه گردیده است که می توان گفت در این نظریات نیز گاهی یکی از دیدگاه های خطر یا تقصیر تقویت گردیده است.

مفهوم محیط زیست

محیط زیست در اصطلاح، را می توان مجموعه ای مشتمل بر موجودات جاندار و زیست گاه آنها یعنی قشر نازکی از هوا، آب، و خاک دانست که بر اثر تکامل تدریجی موجودات زنده و اجزای سازنده سطح زمین به وجود آمده است. این محیط که فرایند حیات را فراگرفته است و با آن برهمکنش «Interaction اثر متقابل» دارد، متشکل از طبیعت، جوامع انسانی و فضاهایی که با فکر و به دست انسان ساخته شده اند، می باشد و نشان دهنده فضائی است با کلیه شرایط اقلیمی که تمام موجوداتی که در آن زندگی می کنند را در بر می گیرد. در قوانین و مقررات داخلی اعم از قانون اساسی و قوانین مرتبط دیگر کشور، تعریفی از محیط زیست ارائه نشده است و فقط کامل ترین تعریف در مورد محیط زیست آن است که «فضائی است با تمامی شرایط فیزیکی و بیولوژیکی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و غیره که همه موجودات زیست کننده در آنها را شامل می شود و مجموعه روابط بین آنها را در بر می گیرد^۱. و بیشتر مواقع محیط زیست را در رابطه با عناصر طبیعت، منابع طبیعی شهر و مناظر بکار برده اند و حقوق و تکالیف را حول این محور بیان می نمایند. جهت اطلاع می توان بعضی از قوانین موضوعه مثل قانون حفاظت و بهسازی محیط زیست، قانون شکار و صید، قانون نحوه جلوگیری از آلودگی هوا و قانون حفاظت و بهره برداری از جنگلها و مراتع کشور را نام برد. همچنین در سطح بین المللی طبق تعریف شورای جامعه اقتصادی اروپا در ۲۷ ژوئن ۱۹۶۷ « محیط زیست شامل آب، هوا، خاک و عوامل درونی و بیرونی مربوط به حیات هر موجود زنده می گردد^۲. جمله (انسان مخلوق و شکل دهنده محیط زیست خود است)، مقدمه بیانیه کنفرانس سازمان ملل متحد در خصوص محیط زیست انسان است که در استکهلم سال ۱۹۷۲ به دولتها اعلام گردید و مفهوم جمله این بود محیط زیستی را که انسان به آن شکل می دهد، محیطی است که به او بقای فیزیکی، فرصت رشد اخلاقی، اجتماعی و روحی می بخشد^۳. در بیانیه آمده است، محیط زیستی که بدست انسان ساخته شده نیز باید مورد توجه قرار گیرد به طوریکه آن را باید جزء اصلی یا لااقل بخشی از محیط به حساب آورد. همچنین یک طرح پیشنهادی در مورد تعریف جامع تری از محیط زیست در کنوانسیون مسئولیت مدنی خسارات ناشی از اعمال خطرناک نسبت به محیط زیست ارائه، و شورای اروپا آن را در تاریخ ۱۹۹۳ در لوگانو به تصویب رساند^۴. بنابر این مفهوم محیط زیست با توجه به اهمیتی که هر کشور به یکی از عناصر زیست محیطی می دهد، از نظر حقوق با کشور دیگر ممکن است فرق داشته باشد. که البته با مذاقه در معانی، به نظر می رسد تعریف اصطلاحی محیط زیست در حقوق ایران نسبتاً تعریف جامع تری باشد.

محیط زیست و جایگاه آن در حقوق بین الملل

مسائل و مشکلات زیست محیطی در سطح جهانی باعث شد که تدوین قوانین در این خصوص در سطح بین المللی بیشتر مطمح نظر قرار گرفته و ضرورت پیدا کند و شکل نگاه و برخورد با مسئله محیط زیست کاملاً عوض شود و با فشار افکار عمومی جنبه بین المللی به خود بگیرد و برای حفاظت از محیط زیست در نظام های داخلی کشورها تصویب متون قانونی افزایش بی سابقه ای یافت و برای جلوگیری از آلودگی، دولتمردان، نهادهای اداری ویژه ای تأسیس نمودند و این مسئله باعث شد که سازمانهای بین المللی نیز به نوبه خود در مقابل این موضوع عکس العمل مناسب نشان دهند^۵. از آنجا که محیط زیست حد و مرزی ندارد و تمامی انسانهای جهان بر یک کشتی واحد بنام کره زمین سوار می باشند، پس هر گونه صدمه و آسیب به این کشتی موجب نابودی کل جامعه بشریت می گردد. در نتیجه راه حل های مدیریت، حفاظت و حمایت از محیط زیست برای نسلهای حاضر و آینده و رسیدن به توسعه پایدار^۶ باید با همکاری بین المللی از نهادهای دولتی گرفته تا غیر دولتی اقدام گردد. حقوق بین الملل محیط زیست با ایجاد ساز و کارهایی برای همکاری بین المللی دائم و پایدار در بین دولتها، نشانگر این بوده است که چگونه

۱ دفتر حقوقی و امور مجلس، مجموعه قوانین و مقررات حفاظت از محیط زیست ایران، ج ۱، ص ۲، تهران، سازمان حفاظت از محیط زیست، ۱۳۸۳، ص ۲۳.

۲ فهیمی، عزیزالله، همان، ص ۹۶.

۳ کیس، الکساندر، مقدمه ای بر حقوق بین الملل محیط زیست، ترجمه: حبیبی، محمد حسن، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۹، صص ۷.

۴ انتظار، علیرضا، همان، ص ۱۲.

۵ امیر ارجمند، اردشیر، حفاظت از محیط زیست و همبستگی بین المللی، مجله تحقیقات حقوقی، ش ۱۵، تابستان ۱۳۷۴، ص ۳۳۰.

می‌توان آسیب‌های برون مرزی زیست محیطی را که امنیت و صلح بین‌المللی را مورد تهدید قرار می‌دهد، تبدیل به یک فرصتی برای همگرایی بین‌المللی نمود. در سایه توسعه این رشته حقوقی است که، حق داشتن محیط زیست سالم، میراث مشترک بشر، حقوق نسلهای آینده، حق بر توسعه و مفهوم توسعه پایدار تحت عنوان «مصادیق حقوق بشر زیست محیطی» تبلور یافت و عنوان هنجارهای حقوقی ملی و بین‌المللی به خود گرفت و در آراء و رویه‌های قضائی بین‌المللی رسمیت پیدا نمودند. بنیان و ریشه این تحول را ابتدا باید از اواخر سال ۱۹۶۰ و به طور دقیق تر سال ۱۹۶۸ در حقوق بین‌الملل محیط زیست جستجو نمود که باعث شد سازمانهای بین‌المللی به طور جدی تر در رابطه با حفاظت از محیط زیست ورود نمایند تا جائیکه در این سال اسناد مهمی توسط سازمان ملل متحد و دیگر سازمانهای منطقه‌ای مثل شورای اروپا و وحدت آفریقا به تصویب برسد. مهمترین آنها «اعلامیه مبارزه با آلودگی هوا» مصوب مارس ۱۹۶۸ و «منشور اروپائی آب» مصوب می ۱۹۶۸ شورای اروپا، جزء اولین متونی بودند که توسط یک سازمان بین‌المللی در خصوص حفاظت از محیط زیست مصوب گردید. به دنبال آن در ۱۵ سپتامبر ۱۹۶۸ «کنوانسیون آفریقائی حفاظت از طبیعت و منابع طبیعی» تصویب و کنوانسیون ۱۹۳۳ لندن جای خود را به این کنوانسیون واگذار نمود.^۱ اگر چه مطالب فوق مربوط به سالهای قبل از دهه هفتاد میلادی است، اما اساس شکل گیری حقوق بین‌الملل محیط زیست به معنای امروزی آن به بیانیه کنفرانس سازمان ملل درباره انسان و محیط زیست استکهلم^۲ ۱۹۷۲ برمی گردد. این کنفرانس اولین نقطه عطف در فرآیند تدوین و توسعه حقوق بین‌الملل محیط زیست است که با به رسمیت شناختن حق برخورداری از محیط زیست سالم که یکی از حقوق اساسی بشر است، ارتباط تنگاتنگ توسعه با محیط زیست را مورد توجه قرار داده است و با پیشنهاد تشکیل نهادهای بین‌المللی به روند همکاریهای جهانی در زمینه محیط زیست انسجام بخشیده است. و راه را برای توسعه و تکامل بیشتر قواعد بین‌المللی مربوطه فراهم آورده است. پیشنهاد ایجاد برنامه محیط زیست ملل متحد (یونپ)^۳ و صندوق محیط زیست^۴ در این بیانیه مطرح شد. اصول ۲۱ و ۲۲ بیانیه استکهلم به ترتیب به قاعده ممنوعیت ضرر و زیان به دیگر کشورها و به جبران خسارت اشاره دارد که دولت‌ها می‌بایست در گسترش بیشتر قوانین بین‌المللی در رابطه با مسئولیت یا جبران خسارت زیان دیدگان آلودگی و دیگر آسیب‌های زیست محیطی ناشی از فعالیت محدود قلمرو خود یا مناطق تحت کنترل خود همکاری نمایند. همچنین از ضوابط و قواعد محیط زیست، پیش بینی سیستم ضمانت اجرای مؤثر بر حفاظت از محیط زیست در هر کشور بویژه در کشورهای در حال توسعه حمایت و پشتیبانی نمایند. از دیگر رویدادهای مهم در این دوره تاریخی تصویب منشور جهانی طبیعت^۵ توسط مجمع عمومی سازمان ملل در سال ۱۹۸۲ بود. که تأثیرات اساسی در حقوق بین‌الملل محیط زیست به جا گذاشت که یکی از این تأثیرات توسعه ساختاری در حقوق بین‌الملل محیط زیست بود. بعد از بیانیه استکهلم، کنفرانس ملل متحد در خصوص محیط زیست و توسعه معروف به اعلامیه ریو^۶ ۱۹۹۲ در شهر ریودوژانیرو برزیل بود که شروع به فعالیت نمود. این اعلامیه تأکید مجددی بر اعلامیه استکهلم است و در قسمتی از اصل اول خود بر اینکه انسانها از زندگی سالم، سازنده و همساز با طبیعت حق دارند بهره مند باشند تأکید می‌کند. همچنین می‌توان مصوبه‌ای از کنفرانس ریو مبنی بر اقدام برای قرن ۲۱ موسوم به دستور کار ۲۱ را نام برد که ابعاد مختلف محیط زیست و توسعه پایدار را مورد بررسی قرار می‌دهد. کنفرانس دیگری با عنوان توسعه پایدار در ژوهانسبورگ آفریقائی جنوبی تحت عنوان اعلامیه ژوهانسبورگ^۷ در سال ۲۰۰۲ برگزار شد. این اعلامیه به لحاظ عدم ارائه راه کارهای حقوقی جهت حفاظت از محیط زیست جهانی، موفقیت آمیز تلقی نشد و چیزی جز تکرار بیانیه ریو نبود و بعد از ۱۰ سال از برگزاری این کنفرانس در سال ۲۰۱۲ کنفرانس دیگری در ریو با عنوان

۱ امیر ارجمند، اردشیر، همان، ص ۳۳۲

2 The United Nations conference on the human Environment. Stockholm declaration. sweden. June 5 – 16. 1972.
استخراج از سایت: <https://kenya.mfa.gov.ir/portal/GeneralCategoryServices/13671>

3 United nations environmental programme (unep همان استخراج و منابع سایت: همان ۱۹۷۲)

4 Global environmental facility. (GEF همان استخراج و منابع سایت: همان)

5 United nations general assembly. world charter for nature. october همان استخراج و منابع سایت: همان ۲۸، ۱۹۸۲

6 The United Nations conference on the sustainable development and environment. Rio declaration on environment and development. Brazil.
استخراج از منابع و سایت: همان ۱۹۹۲

7 United Nations conference on the environmental & development. agenda 21. Rio de janeiro. Brazil. استخراج از منابع و سایت: ۱۹۹۲

8 World summit on sustionable development. johannesburg declaration. south Africa. august 26-september 4.2002. (wssd

ریو ۲۰+^۱ در برزیل برگزار گردید. این کنفرانس جایگاهی رو به جلو برای تثبیت پلیداری در زمینه های مختلف همچون توسعه اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی بود و از محورهای بحث در این کنفرانس می توان تدوین نقشه ای که اهداف توسعه پایدار را در سال ۲۰۱۵ معین می نمود، و نیز تقویت برنامه ملل متحد برای محیط زیست و طرح موضوع اقتصاد سبز و تاکید مجدد بر فقر زائی را نام برد. سند نهائی این کنفرانس (ریو ۲۰+) بنام سند «آینده ای که ما می خواهیم» معروف می باشد. در نهایت با توجه به مطالب ذکر شده در خصوص پیشینه کنفرانسهای برگزار شده جهت مسائل زیست محیطی در مجامع بین المللی می توان به صراحت اذعان نمود که در اندک زمان کوتاه از عمر حقوق بین الملل محیط زیست، شاهد تصویب حجم زیادی از اسناد بین المللی در رابطه با حفاظت از محیط زیست هستیم که این اسناد شامل معاهدات دو جانبه و چند جانبه بین المللی، قطعنامه های الزام آور و سازمانهای بین المللی و نیز متون و قطعنامه های غیر الزام آوری است که به رغم غیر الزامی بودن، حائز اهمیت است.

جایگاه خسارات زیست محیطی در اسناد بین المللی

خسارت به معنای صدمات شخصی، سلب حیا، لطمه یا تلف مال از جمله تعاریفی هستند که بعضاً در اغلب اسناد بین المللی مورد استفاده قرار می گیرد.^۲ که نمونه بارز آن در رأی داوری تریل اسملت^۳ یا بند ۷ ماده ۱ کنوانسیون راجع به مسئولیت بین المللی برای خسارات ناشی از اجسام فضائی مصوب ۱۹۷۲ و غیره مشهود است. اما این نوع تعریف به لحاظ عدم فراگیری و کامل نبودن بخصوص در مورد خسارات زیست محیطی، محدودیت داشته و نمی تواند کاربردی باشد. مثلاً در حادثه چرنوبیل خسارات اکولوژیکی وارد شده بر حیوانات، در اثر مواد رادیو اکتیو یا آسیب های زیست محیطی دریائی ناشی از سانحه اتمی در دریا، اصلاً مورد توجه قرار نگرفت و در مورد تخریب و انهدام مشترکات عمومی در شمول عنوان خسارت، جای شک و تردید به ذهن متبادر می گردد. مطلوب این مهم آن است که تعریف گسترده تری از واژه خسارت مطرح و ارائه گردد. لذا به خاطر این مسئله، کنوانسیون مربوط به مسئولیت مدنی نسبت به آلودگی نفت مصوب ۱۹۶۹ بروکسل را بر آن داشت تا در سال ۱۹۸۲ در اسناد خود اصلاحاتی اعمال و برای واژه خسارت مبنای وسیع تری قائل گردد طوری که عبارت خسارات زیست محیطی، هزینه اقدامات پیشگیرانه و بازدارنده که برای کاهش خسارت بکار می رود و اقداماتی که به افزایش توان مقاومت محیط زیست کمک می کند را در تعریف خود بگنجانند. همچنین کنوانسیون بین المللی تنظیم اقدامات مربوط به منابع معدنی جنوبگان مصوب ۱۹۸۸، در تعریفی موسع از خسارت محیط زیستی عنوان نموده که هرگونه تأثیر بر بخش های زنده و غیر زنده محیط زیست جنوبگان یا اکوسیستم های مربوط به آن از قبیل صدمه به حمایت از اتمسفری، آبی یا فراتر از آن چه قابل تحمل است را جزء خسارت تلقی نموده است.^۴ بنابر این، می توان خسارت زیست محیطی را از دیدگاه اسناد بین المللی و حقوقدانان اینگونه دانست: خسارت به تمام محیطی که انسان به طور مستقیم و غیر مستقیم به آن وابسته و زندگی و فعالیت های او در ارتباط با آن قرار دارد، خواه طبیعی باشد یا محیط زیست انسانی باشد، اطلاق می گردد.

اصول و قواعد حقوق بین الملل محیط زیست

چندین اصل مهم و اساسی در قواعد بین الملل برای حقوق بین الملل محیط زیست وجود دارد که در این بخش به تفصیل مورد بررسی قرار می گیرد:

اصل حاکمیت^۵

اصل حاکمیت^۵، یکی از اصول پایه ای حقوق بین الملل محیط زیست می باشد. قبل از اینکه این اصل وارد حیطه حقوق بین الملل محیط زیست شود، در حقوق داخلی بسیاری از کشورها (کشورهای متمدنی مثل؛ ایران، فرانسه و رم باستان) وجود داشته و این اصل در واقع، در حقوق بین الملل عمومی ریشه عرفی دارد. حاکمیت، عنصر اصلی دولت است که همچون سایر موضوعات حقوقی دچار تحولات گوناگونی شده است. به طوری که در نیمه دوم قرن بیستم و سالهای آغازین قرن بیست و یکم شاهد

1 Outcome document of the United Nations conference on the sustainable development. the future we want. Rio de Janeiro. Brazil. June 1۲-۲۳. استخراج از سایت منابع ک همان

۲ زمانی، سید قاسم، توسعه مسئولیت بین المللی در پرتو حقوق بین الملل محیط زیست، مجله پژوهش های حقوقی، سال اول، ش ۱، بهار و تابستان ۱۳۸۱، ص ۴۴

3 Trail smelter Arbitration

۴ ولفروم، رودیگر، مسئولیت بین المللی مدنی در قبال خسارات زیست محیطی. وسیله ای برای اجرای قواعد حقوق بین الملل محیط زیست، ترجمه و تحقیق: ساعد، نادر، فصلنامه محیط زیست، ش ۳۷، ۱۳۸۱، ص ۶۹.

5 Sovereign Principle

۶ جهت مطالعه بیشتر در مورد اصل حاکمیت، مراجعه فرمایید به: سید عباس پور هشمی و همکاران، جایگاه اصل حاکمیت در حقوق بین الملل محیط زیست: ابزاری جهت حفاظت از منابع طبیعی، نخستین همایش ملی حقوق محیط زیست و منابع طبیعی زاگرس، آبان، ۱۳۹۱، لرستان، خرم آباد.

تحولات عظیم همچون تأسیس سازمانهای بین‌المللی مثل سازمان ملل متحد، حقوق بشر، مداخله بشر دوستانه و مسائل زیست محیطی و... بودیم که مفهوم «حاکمیت» را تغییر داد. در حقوق بین‌الملل محیط زیست یکی از مهم‌ترین منابع حقوقی اصل حاکمیت، رأی ۱۹۴۱ اختلاف بین کانادا و آمریکا در قضیهٔ تریل اسملتر است^۱، که اینگونه مطرح شد: «دولتها نایستی از سرزمین خود به گونه‌ای استفاده کنند که موجب بروز ضرر و زیان به سایر کشورها شوند» در حقوق بین‌الملل محیط زیست، اصل بیست و یکم بیانیهٔ استکهلم ۱۹۷۲ آمده است که دولتها باید به گونه‌ای از سرزمین خود استفاده کنند که باعث ضرر و زیان به سایر دولتهای دیگر نشوند. اساساً حق حاکمیت دولتها دو پایه دارد: یک) به رسمیت شناختن حاکمیت دولتها بر استفاده از منابع طبیعی خود. دو) عدم ایجاد ضرر و زیان به دیگر سرزمین‌های تحت حاکمیت سایر دولتها یا مناطقی که تحت حاکمیت دولتها نمی‌باشند، مثل؛ دریای آزاد. نقطهٔ عطف اصل حاکمیت در اصل بیست و یکم بیانیهٔ استکهلم ۱۹۷۲ می‌باشد که با اندکی تغییر، در اصل دوم بیانیهٔ ریو ۱۹۹۲ مندرج شده است. که مقرر می‌دارد: « به منظور حفظ و حراست از محیط زیست، کشورها مجازند آن گونه در آمدهایی را کسب کنند و سیاست‌های توسعه‌ای را اعمال نمایند که هم با ضوابط سازمان ملل و اصول حقوقی پذیرفته شده بین‌المللی منطبق بوده و هم عادلانه و تحت کنترل باشد، به طوری که موجبات ضرر و زیان به کشورهای دیگر و یا مناطق خارج از مرز آنها را فراهم نسازد.» این بدین معناست که دولتها از آزادی استفاده از سرزمین برخوردارند، لیکن تعهداتی دارند که بر اساس آن، نباید فعالیتهای آنان منجر به ضرر و زیان دیگران گردد. در حقوق بین‌الملل کلاسیک مفهوم حاکمیت دولت، استقلال و تساوی آن با دول دیگر و ضابطهٔ تشخیص دولت از اجتماعات غیر دولتی، حاکمیت مطلق دولت است؛ به این معنا که قدرت دولت، قدرت عالی، نامحدود و تبعیت ناپذیر است. از این منظر، حاکمیت شامل دو بُعد داخلی و خارجی می‌باشد، بطوریکه حکومت باید در سراسر قلمرو داخلی کشور، از قدرت و حاکمیت واقعی و ثبات سیاسی برخوردار بوده و از سوی دیگر، قادر به انجام تعهدات بین‌المللی کشور باشد^۲. یعنی دولت بتواند بدون دخالت عوامل خارجی، داخل کشور را اداره کند و در روابط خارجی اش از استقلال و آزادی عمل برخوردار باشد و مجبور به تبعیت از دیگران نباشد، بنابر این لزوم احترام متقابل دولتها به استقلال و حاکمیت یکدیگر امری ضروری است. دیدگاه حاکمیت موضوع حقوق داخلی است و این موضوع تنها تا به آنجا به حقوق بین‌الملل مربوط می‌شود که به تعهدات بین‌المللی یک دولت در برابر سایر دول لطمه‌ای وارد نسازد. با توسعه حقوق بین‌الملل از حاکمیت دولتها کاسته شد و دولتها در بعضی موارد به نفع نظم بین‌المللی، برخی محدودیت‌ها را نسبت به حاکمیت شان پذیرفتند و از سدهٔ بیستم، جامعه بین‌المللی با احترام به اصل حاکمیت ملی، مجموعهٔ گسترده‌ای از قوانین بین‌المللی حقوق بشر، حقوق محیط زیست و دیگر قواعد بین‌المللی که حاکمیت دولتها را محدود می‌ساخت، گسترش یافت. به طوری که در حال حاضر حاکمیت مطلق و بی چون و چرای کشورها و به قول معروف چهار دیواری اختیاری بودن، جای خود را به اصل لاضرر در دورهٔ دوم و استفادهٔ منطقی و منصفانه از سرزمین در دورهٔ سوم حقوق بین‌الملل محیط زیست داده است. در واقع، اصل حاکمیت به نوعی با اصل لاضرر در ارتباط بوده و از اصول پایه‌ای حقوق بین‌الملل محیط زیست به شمار می‌آید، که قبل از ورود به حقوق بین‌الملل محیط زیست در حقوق ملی بسیاری از کشورها مثل ایران، فرانسه وجود داشته است. ریشهٔ اصل حاکمیت هم در عرف بین‌الملل و هم در اصول کلی حقوقی می‌باشد. مفهوم و اصل حاکمیت در طول تاریخ همواره مورد بحث بوده است. ریشهٔ این اصل در حقوق عرفی می‌باشد، زیرا این اصل بسیار قدیمی است و تقریباً می‌توان گفت که این اصل از زمان رومی‌ها تا به امروز مورد توجه بوده است. البته از عصر رنسانس به بعد در مفهوم حاکمیت تغییراتی ایجاد شد و در معاهدهٔ وستفالی^۳ ۱۶۴۸ حاکمیت قانون بر حاکمیت کلیسا ارجحیت یافت. در حقوق عمومی، حاکمیت به معنی قدرت برتر، قدرت مافوق و قدرت مطلق و انحصاری هر کشور است. اصل حاکمیت برای اولین بار توسط ژان بَدِن^۴ فرانسوی ابراز گردید، او حاکمیت را در رسالهٔ مشهور خود «شش کتاب جمهوریت» چنین تعریف می‌کند: «اقتدار مطلق و مداوم دولت - کشور»^۵، لازم بذکر است که

1 Trail Smelter case 1941.

۲ ضیعی بیگدلی، محمد رضا، حقوق بین‌الملل عمومی، تهران، انتشارات گنج دانش، ۱۳۸۷، ص ۲۱۷.

۳ پیمان نامه ای است که پس از پایان جنگ‌های سی سالهٔ مذهبی در اروپا (۱۶۴۸-۱۶۱۸) میان کشورهای اروپایی در ۱۶۴۸ میلادی بسته شد. در این پیمان تمام کشورهای اروپایی به جز بریتانیا و لهستان شرکت داشتند. وستفالی نخستین پیمان صلح چند جانبه پس از رنسانس در اروپا است که الگو و پایهٔ جامعه ملل و سپس سازمان ملل متحد گردید. در این پیمان حقوق برابر و یکسان کشورها به عنوان واحدهای سیاسی مستقل برای نخستین بار مطرح و مورد پذیرش قرار گرفت. استخراج از سایت: <https://fa.m.wikipedia.org>

4 Jean Bodin

۵ قاضی (شریعت پناهی)، سید ابوالفضل، بایسته‌های حقوق اساسی، ج ۶۶، تهران، ناشر: بنیاد حقوقی میزان، ۱۴۰۲، ص ۷۱.

عده‌ای از فلاسفه و حقوقدانان دیگر نیز از وی پیروی نمودند. این عده از دانشمندان، قدرت سیاسی با قدرت حکومت را در نظام داخلی، با حاکمیت در هم آمیخته اند و معتقدند که چنین قدرتی مافوق تمام قدرتهاست. و جنبه غیر مشروط و مطلق دارد. طبق نظر آنان، در نظام بین‌المللی نیز حاکمیت به معنای عدم وابستگی به قدرت دیگر است.^۱ در دوران قرون وسطی، کلیسا قدرت مطلق بود و پاپ جنبه مدیر و ناظر را در روابط بین ملل مسیحی داشت.^۲ و در کلیه امور مداخله میکرد و در حقیقت حاکمیت مطلق در دست کلیسا بود. در اواخر قرن پانزدهم میلادی قدرت معنوی کلیسا ساقت گشت و دولت‌هایی با حاکمیت نسبی مستقل در صحنه روابط بین‌الملل ظاهر شدند. در قرن شانزدهم، حاکمیت به معنای قدرت نامحدود بود، چرا که جنگ‌های داخلی در برخی کشورها آغاز شد و عده‌ای قدرت را در حاکمیت مطلق برای جلوگیری از جنگ‌ها و شورش‌ها میدانستند و در واقع معتقد بودند که حاکمیت باید مطلق باشد. بدین معنا که حاکمیت پادشاه باید ابدی باشد و محدودیت زمانی برای حاکمیت پادشاه وجود نداشته باشد. تا وی قوانین خود را با قدرت در طول زمان سلطنت خود اجرایی نماید. از قرن هیجدهم به بعد مفهوم حاکمیت از حالت (مطلق) خارج شد. حاکمیت و خود مختاری که انعکاس استقلال دولت‌ها در قلمرو داخلی می‌باشد، در عمل به معنی آن است که دولت‌ها در طرز حکومت و اداره خود و در رفتار نسبت به اتباع خویش و افرادی که در قلمرو حقوقی آنها زندگی می‌کنند و نسبت به سرزمین خود هر گونه اختیاری را دارند و هیچ مقامی بالاتر از آنها نیست که بر رفتارشان در حوزه تحت حاکمیت شان نظارت کند. دولت‌ها یا صحیح تر گفته شود، حکومت‌ها در زیر سپر حاکمیت می‌توانند هر ظلم و تجاوزی را نسبت به اتباع خود به عمل آورند و هر نوع رژیمی را گرچه مخالف با مصالح مردم کشور خود و یا مصالح بین‌المللی باشد، برقرار سازند و حقوق مردم و اقوام تحت سلطه خود را در قلمرو خویش پایمال کنند و در سرزمین خود، هر عملی می‌خواهند انجام دهند، بدون اینکه حقوق بین‌الملل مجاز باشد که در این مورد دخالت کند.^۳ در کتاب دوم ژان ژاک روسو^۴ آمده است که حاکمیت در قدرت دولت‌ها موجب کاهش توانایی و نفوذ مردم می‌شود و در حقیقت حاکمیت یک شگفتی از اجتماع بشر بوده است که از مردم نشأت می‌گیرد و در حقیقت حاکمیت از طرف مردم به قانونگذار تفویض میشود و قانون گذار در مورد آن قوانینی قوانینی وضع میکند (نظریه قرارداد اجتماعی)^۵ در قرن بیستم، تشکیل «جامعه ملل» تحولی نو در حقوق بین‌الملل به وجود آورد. و بر این موضوع همواره تأکید میگردد که هیچ معاهده بین‌المللی به صورت سری و خصوصی نباید منعقد شود و در آینده، دیپلماسی بایستی بر اصول صداقت و صراحت مبتنی باشد. و همانطور که بعدها دیده شد، حاکمیت از حالت مطلقه خارج شده و دولت‌ها ملزم هستند در مورد معاهدات خود اطلاع رسانی کنند. پس از تشکیل سازمان ملل متحد، منشور این سازمان نیز به اصل حاکمیت توجه خاصی نمود. ماده ۲ این منشور بیان میدارد که سازمان ملل بر اساس برابری حاکمیت کلیه اعضاء پایه گذاری شده است. همچنین بند ۷ ماده مذکور اذعان میدارد که هیچیک از مقررات مندرج در این منشور، سازمان ملل متحد را مجاز نمی‌داند در اموری که ذاتاً جزو صلاحیت داخلی هر کشوری است دخالت نمایند. البته این اصل استثنائاتی دارد که در مواد ۱۰۱ و ۱۰۲ از فصل هفتم منشور پیش بینی شده است، بطوری که وقتی صلح و امنیت بین‌المللی در خطر باشد، شورای امنیت سازمان ملل متحد می‌تواند اقدامات نظامی علیه دولت خاطی را مد نظر قرار دهد. همچنین ماده ۵۱ منشور که دفاع مشروع را بیان میدارد و آن را یک حق ذاتی شمرده است.^۶ سالها پس از جنگ جهانی دوم، کشورهای جهان به ابعاد بین‌المللی آلودگی محیط زیست واقف شدند و به این موضوع پی بردند که مسائل و مشکلات زیست محیطی تنها منحصر به یک دولت نبوده و می‌توانند ابعاد جهانی داشته باشند، به عبارت دیگر محیط زیست مرز نمی‌شناسد. از این رو، از پیامدهای این موضوع احساس خطر کردند. در نهایت مقامات و تصمیم گیران کشورهای جهان به خصوص کشورهای توسعه یافته آن زمان به این باور رسیدند که اگر اقدامات بین‌المللی در خصوص جلوگیری از آلودگی و تخریب محیط زیست در وسعت جهانی به عمل نیاید و به محیط زیست تنها به عنوان یک مسئله داخلی و تحت حاکمیت یک دولت خاص توجه شود. ممکن است زندگی در کره زمین در آینده دچار مشکل بزرگی شود. اولین

۱ ضیائی بیگدلی، محمد رضا، همان، ص ۲۱۰-۲۰۹.

۲ ذوالعین، پرویز، مبانی حقوق بین الملل عمومی، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی، ۱۳۷۷، ص ۲۱۷.

۳ همان، صص ۳۲۵-۳۲۴.

۴ متفکر سوئیسی که در سده هیجده ام و اوج دوره روشنگری اروپا می‌زیست. Jan - Jacques Rousseau.

۵ قرارداد اجتماعی یا اصول حقوق سیاسی. ۱۷۶۲ The Social Contract or Principles of Political Right.

۶ شبرنگ، محمد، منشور سازمان ملل متحد: انگلیسی به فارسی به اضافه اعلامیه حقوق بشر، ج ۱۲، تهران، ناشر: دانشور، ۱۳۹۳.

نقطه عطف توجه بین‌المللی به مسائل محیط زیست در وسعت جهانی، در سال ۱۹۷۲ بود که در آن دولتها، سازمان‌های بین‌المللی و گروه‌های غیر دولتی از بسیاری از کشورها در کنفرانس سازمان ملل متحد در باره محیط زیست و انسان در شهر استکهلم شرکت کردند. یکی از اصول مهمی که در این کنفرانس مطرح شد، اصل حاکمیت بود که در حقیقت حاکمیت، دولتها را باز تعریف میکرد. پس از کنفرانس مذکور، این اصل در بسیاری از معاهدات بین‌المللی مندرج گردید. پس از گذشت بیست سال، کنفرانس ریو در سال ۱۹۹۲ تشکیل گردید. در این کنفرانس، حاکمیت مفهوم متفاوتی از تعریف سابق خود پیدا کرد و اصل استفاده معقولانه و منطقی از سرزمین مطرح شد. از کنفرانس ریو به بعد اصل استفاده معقولانه و منطقی از سرزمین تعریف جدیدی از مفهوم حاکمیت در حقوق بین‌الملل محیط زیست تلقی میگردد. تعریف جدید از مفهوم حاکمیت در حقوق بین‌الملل محیط زیست که متکی بر مفهوم استفاده منطقی و معقولانه، از سرزمین بود، در بسیاری از منابع حقوق بین‌الملل محیطی زیست مورد تأکید قرار گرفت.

جایگاه اصل حاکمیت در منابع حقوق بین‌الملل محیط زیست (الف) منابع حقوق سخت (منابع الزام آور)

اصل حاکمیت با مفهوم متفاوت آن در بسیاری از منابع حقوق بین‌الملل محیط زیست مورد تأکید قرار گرفته است، به طور مثال؛ بند ۴ ماده ۲ کنوانسیون وین برای حفاظت از لایه اُزون^۱ ۱۹۸۵ مقرر میدارد: «مقررات این کنوانسیون به هیچ وجه به حق اعضاء نسبت به اتخاذ تدابیر داخلی طبق قوانین بین‌المللی لطمه وارد نمی‌سازد.» بند ۱۲ ماده ۴ کنوانسیون بازل^۲ ۱۹۸۹ نیز تصریح می‌کند: «هیچ چیز در این کنوانسیون نباید به هیچ وجه حاکمیت ملی دولتها بر دریای ساحلی آنها طبق قوانین بین‌المللی و حقوق حاکمه و حاکمیت دولتها در منطقه انحصاری اقتصادی و نیز اعمال حقوق آزادی‌های دریانوردی و یا هوانوردی که به موجب حقوق بین‌الملل پیش بینی شده است، لطمه وارد آورد.» بند ۳ ماده ۲ پروتکل ایمنی زیستی، کارتاها^۳ ۲۰۰۰ اینگونه بیان می‌دارد که، هیچ چیز در این پروتکل به هیچ وجه بر حاکمیت دولتها بر آبهای ساحلی شان که طبق قوانین بین‌المللی تعیین شده است، در حقوق حاکمیت و صلاحیت کشورها تأثیر نخواهد گذاشت. از طرفی دیگر، قضیه لوتوس^۴ ۱۹۲۷ (اختلاف فرانسه و ترکیه)، اصل سرزمینی و حاکمیت مطلق کشورها را پذیرفته بود که دیوان دائمی بین‌المللی دادگستری اعتبار اصل مذکور را بیشتر از اصل دولت صاحب پرچم می‌داند. رأی قضیه تریل اسملتر^۵ ۱۹۴۱ (اختلاف کانادا و آمریکا) نیز به این اصل پرداخته است. قضیه کانال کورفو^۶ ۱۹۴۹ (اختلاف انگلستان و آلبانی)، طبق رأی دیوان در این مورد وظیفه هر دولتی است که به طور آگاهانه اجازه ندهد قلمرواش برای اعمالی که مغایر حقوق سایر دولتهاست مورد استفاده و بهره برداری قرار گیرد. همچنین پرونده بارسلونا تراکشن^۷ ۱۹۶۴ (اختلاف بلژیک و فرانسه)، دیوان به حاکمیت دولتها و همچنین حمایت دیپلماتیک آنها از اتباع اشاره کرد، اما در ادامه اینگونه بیان نمود که تعهداتی وجود دارد که دولتها در مقابل کل جامعه بین‌المللی نسبت به آن ملزم هستند و از آن به عنوان قواعد ارگامنس یاد کرد^۸. همچنین در رأی مشورتی دیوان بین‌المللی دادگستری، در خصوص مشروعیت تهدید و بکارگیری سلاح‌های هسته‌ای^۹ ۱۹۹۶، به اصل استفاده منطقی و معقولانه از سرزمین اشاره کرد. قضیه گابسیکوو-ناگیمارس^{۱۰} ۱۹۹۷ (اختلاف اسلواکی و مجارستان)، نقطه عطف اصل حاکمیت در این قضیه دیده می‌شود بطوری که دیوان بر اصل استفاده منطقی و معقولانه از منابع تأکید دارد^{۱۱}.

(ب) منابع حقوق نرم (منابع غیر الزام آور)

1 Vienna Comention 1985

2 Basel Comention 1989

3 Cartagena Proturul on Blosulty to the Convention on Biological Diversity Nairobi , 2000

4 The Lotus Case 1927

5 Truil Smelter Cuse, 1941

6 Corfu Channel Case, 1949

7 Barcelona –Truction, 1964

8 Erga Omnes

9 Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict. 1996

10 Case Concerning the Gabecicovo – Nagymaros Project, 1997

11 Principle of Equitable & Reasonable Utilisation

اصل حاکمیت در چندین سند بین المللی در رابطه با حقوق بین الملل محیط زیست تأکید شده است، که به اختصار به دو مورد اشاره میگردد. اصل بیست و یکم بیانیه استکهلم، بیان می دارد که دولتها حق حاکمیت و بهره برداری از منابع طبیعی شان را مطابق با سیاستهای زیست محیطی خود دارا می باشند. همچنین در ادامه آمده است که دولتها مسئولیت تضمین یا کنترل فعالیت داخل قلمرو شان را بر عهده دارند به نحوی که صدمه ای به محیط زیست سایر کشورها وارد نمایند. قطعنامه مؤسسه حقوق بین الملل راجع به آلودگی رودها و دریاچه ها در حقوق بین الملل، اجلاس آتن ۱۹۷۹ ضمن تأکید بر اصول حقوقی سابق، بر اصل «ممنوعیت وارد کردن خسارت بر سرزمین دولت دیگر» تصریح نمود، این قطعنامه قاعده حقوقی جدیدی را مطرح ساخت که پس از آن همواره مرجع کنوانسیونها و قراردادهای بین المللی در باره حفظ محیط زیست قرار گرفته است. بر اساس این قاعده دولتها برای بهره برداری از منابع واقع در سرزمین خود، حق اعمال حاکمیت دارند و می توانند مطابق سیاستهای زیست محیطی خود به استخراج و بهره برداری از منابع بپردازند، مشروط بر اینکه ترتیباتی اتخاذ نمایند که فعالیتهای آنان یا فعالیتهای صورت گرفته تحت حاکمیت آنان، سبب خسارت های فرامرزی بین المللی نگردد^۱.

اصل همکاری

اصل همکاری^۲، نوعی تعهد بین المللی عرفی و یکی از اصول لاینفک منشور ملل متحد می باشد و در واقع یکی از ویژه گی های حقوق بین الملل معاصر است. اصل همکاری بر اساس منشور ملل متحد، الزام آور می باشد و در حقوق بین الملل محیط زیست با توجه به ماهیت فرامرزی آن، این اصل پر رنگ تر جلوه می نماید؛ زیرا اساساً محیط زیست مرز نمی شناسد و مخاطرات زیست محیطی فرامرزی هستند و به تبع آن حفاظت از محیط زیست و رویارویی با مخاطرات زیست محیطی، خارج از توان یک یا چند کشور میباشد و نیازمند همکاری جامعه بین الملل در جهت مراقبت، جلوگیری کاهش، رفع تأثیرات منفی ناشی از تخریب و آلودگی های محیط زیست می باشد. همکاری در جامعه بین الملل به صورت موردی و گاهی هم به صورت مستمر بوده و مبنای اصل همکاری بر قواعد ارگا امنس می باشد، چرا که اساس حقوق بین الملل محیط زیست بر خلاف حقوق بین الملل عمومی متکی بر صرف اصول و قواعد مبتنی بر روابط متقابل نمی باشد و ریشه این اصل در حقوق عرفی و از اصول قدیمی حقوق بین الملل می باشد که از زمان تشکیل جامعه جهانی، همکاری بین المللی به عنوان یکی از اصول الزام آور حقوق بین الملل عمومی پا به عرصه گذاشت، به خصوص بعد از جنگ جهانی اول و دوم، دولتها به این نتیجه رسیدند که به جای مخاصمات، اقدام به همکاری بین المللی نمایند. بر پایه این اصل، دولتها موظف هستند در همه شرایط و با حسن نیت برای حفاظت از محیط زیست با یکدیگر همکاری کنند. این همکاری در زمینه های مختلف از جمله: تبادل اطلاعات، انتقال فناوری، منابع مالی، برگزاری دوره های آموزشی، شرکت در کنفرانس های بین المللی و حتی کمک در شرایط اضطراری می باشد. که از طریق انعقاد موافقت نامه ها، کنوانسیونها و پروتکلها پا به عرصه حقوق بین الملل محیط زیست گذاشته است. کنگره وین که از هیجدهم نوامبر ۱۸۱۴ تا نهم ژوئن ۱۸۱۵ در پایتخت اتریش (شهر وین) منعقد شد، نتیجه غیر مستقیم انقلاب کبیر فرانسه و نتیجه مستقیم فتوحات و سپس شکست ناپلئون بود. ناپلئون که امپراطوری جهان را در سر می پروراند، با حسن درایت سیاسی و نبوغ نظامی که داشت، در ابتدای قرن ۱۹ چنان قدرت عظیمی در فرانسه و کشورهای دست نشاندۀ خود به وجود آورد که موجب وحشت دول دیگر اروپایی شد. اصل موازنه که بنا بر آن «قدرت هیچ دولتی نباید به حدی برسد که از مجموع قوای دیگر دول تجاوز کند» بار دیگر در صحنه اروپا به کار آمد. دولی که از قدرت روز افزون ناپلئون و توسعه زیاده از حد فرانسه بیمناک شده بودند، برای جلوگیری از ترقی و توسعه ناموزون این کشور با یکدیگر متفق شدند. از میان این دولتها، در درجه اول انگلستان، روسیه و اتریش را باید نام برد. اهمیت اتفاق این چند دولت قوی اروپایی که بر اثر ترس از قدرت ناپلئون به یکدیگر نزدیک شده بودند، در این است که این روح همکاری بعد از شکست ناپلئون و در سراسر مدت قرن نوزدهم همچنان دوام یافت. این همکاریها بعدها صور مختلف و نامهای متفاوت همچون اتفاق مقدس به خود گرفت^۳. این روحیه همکاری بین دول بزرگ برای مدت یک قرن ادامه

۱ پیلتن، فرزند صدیق بطحالی اصل، میر ابراهیم، مبانی و مکانیزم همکاری های زیست محیطی ایران و همسایگان در حوزه آب های رودخانه ایی مشترک، فصلنامه علمی راهبرد اجتماعی فرهنگی، ۱۳۹۵، دوره ۵، شماره ۴، ص ۱۰.
2 Co – Operation Principle

داشت که به کنسرت اروپایی و یا سازش اروپایی شهرت داشت.^۱ سازش اروپایی یک همکاری بالفعل بین دولتها بود و اساس حقوقی نداشت و در سراسر فعالیت خود هم هیچ گاه رسمیت و شخصیت حقوقی پیدا نکرد.^۲ البته این همکاری بین دولتهای اروپایی بزرگترین عامل ترقی و پیشرفت حقوق قراردادی بود. اصل همکاری در مسائل اقتصادی، اجتماعی، بهداشتی، فرهنگی و آموزشی در فصل نهم مواد ۵۵ الی ۶۰ منشور ملل متحد اشاره شده است. فرانسیسکو سوارز بر فراز تقسیمات موجود بین ملل و سرزمین‌ها که مردم را از یکدیگر جداساخته است، معتقد به وجود یک وحدت سیاسی و اخلاقی بین کلیه افراد بشر است که از عشق و خیر خواهی سر چشمه می‌گیرد و وجه اشتراک همه می‌باشد. وی معتقد است که هر اجتماع هر قدر هم بزرگ، کافی و کامل برای اعضای خود باشد، هیچگاه افراد آن نباید فراموش کنند که جزئی از نوع بشر هستند و مجبورند با سایر جوامع همکاری کنند. در اینجا است که لزوم قواعد و اصولی که باید این ارتباطات را تنظیم کند، احساس می‌گردد و این همان قواعد و اصولی است که عقل و منطق طبیعی تعیین میکند. سوارز در اینجا می‌گوید با اینکه روابط بین ملل خود به خود ودر بسیاری موارد با حقوق طبیعی استقرار می‌گردد، لیکن کافی نیست و مواقعی هست که اصول ناشی از طبیعت مستقیماً به کار نمی‌رود. برای همین است که بعضی قواعد و مقررات اختصاصی توانسته اند توسط عرف و عادت بین‌الملل استقرار یابند و این همان حقوق موضوعه است.^۳

جایگاه اصل همکاری در منابع حقوق بین‌الملل محیط زیست (الف) منابع حقوق سخت (منابع الزام آور)

از آنجائیکه در زمینه حمایت از محیط زیست، همکاری بین‌المللی یک اصل ضروری است، این امر سبب می‌شود اغلب معاهدات زیست محیطی به آن تأکید کند. اصل همکاری مأخذ الزامات، در بسیاری از معاهدات است، با این وجود اسنادی چند بر این موضوع صراحت دارند که در بسیاری از کنوانسیون‌ها و پرتکل‌ها اشاره شده است. از جمله می‌توان به چند مورد در ذیل اشاره نمود:

بند اول ماده ۲ کنوانسیون حفاظت از گونه‌های مهاجر وحشی، بن ۴ ۱۹۷۹ آمده است که، طرفهای متعاقد بایستی اقدامات لازم و مقتضی را برای حفاظت این قبیل گونه‌ها و زیست گاه‌های آنان به صورت انفرادی و یا همکاری با دیگران بکار برند. بند دوم همان ماده آمده است که دولتها بایستی تحقیقات مربوط به گونه‌های مهاجر را ارتقاء داده، در آن همکاری نموده و از آن حمایت نمایند. ماده ۲ کنوانسیون وین برای حفاظت از لایه ازن^۴ ۱۹۸۵، تحت عنوان «تعهدات کلی» آمده است که: همکاری از طریق مشاهدات، پژوهش و مبادله اطلاعات منظم جهت شناخت بهتر و ارزیابی اثرات فعالیتهای انسان بر لایه ازن و اثرات تغییرات لایه ازن بر سلامت انسان و محیط زیست، اتخاذ تدابیر مناسب و همکاری در هماهنگ سازی خط مشی‌های شایسته جهت کنترل فعالیتهای انسانی که به طور یقین یا احتمالاً موجب اثرات سوء بر لایه ازن می‌شوند، همکاری در تدوین اقدامات، رویه‌ها به منظور تصویب پروتکل‌ها، همکاری با ارگان‌های ذی صلاح بین‌المللی جهت اجرای مؤثر این کنوانسیون و..... همچنین ماده ۴ این کنوانسیون همکاری در زمینه‌های حقوقی، علمی و فنی را مورد تأکید قرار داده است. ماده ۱۰ کنوانسیون بازل در باره کنترل نقل و انتقال برون مرزی مواد زائد زیان بخش و دفع آنها^۵ ۱۹۸۹ مقرر نموده است که، اعضای کمیسیون باید به منظور بهبود و اداره صحیح و سالم زباله‌های مضر و سایر انواع زباله از لحاظ زیست محیطی با یکدیگر همکاری کنند. بند ۵ ماده ۴ کنوانسیون سازمان ملل متحد در مورد تغییرات آب و هوا (تغییرات اقلیمی)، نیویورک ۱۹۹۲^۶ تصریح میکند که کشورهای پیشرفته باید تمامی اقدامات لازم را برای ترغیب، تسهیل و تأمین اعتبار، انتقال با دسترسی به آگاهی‌ها و فن‌آوری‌های کامل و معقول زیست محیطی به سایر اعضا به ویژه کشورهای در حال توسعه جهت ارتقای توان آنها انجام دهند. آنها همچنین باید از توسعه و ارتقای

۱ همان، ص ۲۳۲.

۲ همان،

۳ همان، صص ۳۷۵-۳۷۴.

4 Convention on the Conservation of Migratory Species (CMS). Bon, 1979

5 Vienna Convention 1985

6 Basel Convention 1989

7 United Nations Framework Convention on Climate Change, New York, 1992

فن آوری ها و قابلیت های کشورهای در حال توسعه حمایت نمایند^۱. این ماده همکاری از طریق تبادل اطلاعات علمی و فن آوری را مورد تأکید قرار می دهد.

ماده ۵ کنوانسیون تنوع زیستی، ریودوژانیرو^۲ ۱۹۹۲ تحت عنوان همکاری هریک از کشورهای عضو بایستی برای حفظ و استفاده پایدار از تنوع زیستی همکاری نمایند. ماده ۱۸ این کنوانسیون در خصوص همکاری های فنی و علمی بوده، همچنین ماده ۲۰ کنوانسیون تنوع زیستی تأکید میکند که کشورهای توسعه یافته باید منابع مالی جدید و اضافی را فراهم کنند تا کشورهای در حال توسعه بتوانند کل فرایندهای افزون بر موارد توافق شده را در ارتباط با انجام اقدامات لازم مطابق تعهدات این کنوانسیون بر آورده سازند. این ماده همکاری در ارتباط با کمک های مالی را مطرح می نماید. اصل همکاری در برخی آرای قضائی بین المللی نیز مورد استناد قرار گرفته است. بر همین اساس، دیوان بین المللی دادگستری در قضیه گابسیکو- ناگیمارس^۳ (اختلاف مجارستان و اسلواکی) اعلام داشت که اسلواکی به علت عدم همکاری بر اساس حسن نیت، تعهدات خود را بر اساس حقوق بین الملل، نقض کرده است. با این همه، اصل همکاری در حقوق بین الملل محیط زیست ریشه عرفی دارد و ذکر آن در معاهدات بین المللی صرفاً تأکید بر جنبه عرفی بودن آن دارد.

(ب) منابع حقوق نرم (منابع غیر الزام آور)

اصل همکاری در چندین سند بین المللی در رابطه با محیط زیست تأکید شده است که از آن جمله می توان به اصل بیست و چهارم بیانیه استکهلم ۱۹۷۲ اشاره نمود که بیان می دارد؛ تمامی کشورها اعم از کوچک و بزرگ باید به موضوعات بین المللی راجع به حفاظت و بهبود محیط زیست با روحیه همکاری بر پایه مساوات عمل نمایند. همکاری از طریق انعقاد قراردادهای دو یا چند جانبه یا از طریق مقتضی دیگر در جهت کنترل، پی گیری، کاهش و یا از بین بردن مؤثر اثرات زیان بار محیط زیستی ناشی از دولتهای انجام شده در همه زمینها با صرف توجه کافی نسبت به حق حاکمیت و علاقه مندی همه دولتها ضروری است. این اصل با همان مضمون مجدداً در منشور جهانی طبیعت^۴ ۱۹۸۲ مورد تأیید قرار گرفت. طبق منشور اخیر دولتها باید در حفاظت از طبیعت ضمن فعالیت های مشترک و دیگر عملیات مناسب با یکدیگر همکاری کنند. این همکاری شامل تبادل اطلاعات و مشاوره خواهد بود و همین طور باید برای محصولات و فرایندهای صنعتی که ممکن است آثار زیان باری روی محیط زیست داشته باشند، نیز استانداردهایی تدوین کنند. همچنین روش های همکاری مؤثر را فراهم نمایند. بیا نیه^۵ ریو ۱۹۹۲ راجع به محیط زیست و توسعه نیز مبنای مهمی در اصل همکاری تلقی میگردد. به ویژه به خاطر قائل شدن نقش های ویژه بین دو دسته دولت یعنی دول صنعتی و دول در حال توسعه، اصل هفتم اعلامیه ریو اعلام میکند که کشورها باید با روحیه و بینش مشارکت جهانی با یکدیگر همکاری داشته باشند تا هیچ گونه آسیب و آلودگی زیست محیطی حاصل نشود و وحدت زیست محیطی کره زمین مورد حمایت قرار گیرد. همچنین اصل نوزدهم اعلامیه ریو به تقویت همکاری در راستای اصل توسعه پایدار و اصل چهاردهم، همکاری در جهت جلوگیری از هر گونه نقل و انتقال و جابجایی مواد آلوده کننده اشاره دارد. اصل سی و پنجم بیا نیه ژوهانسبورگ ۲۰۰۲ نیز به این موضوع اشاره دارد که ما متعهد به همکاری با یکدیگر هستیم تا با اتحادی برخاسته از تصمیمی مشترک برای نجات سیاره خود، توسعه انسانی را ارتقاء بخشیده و به صلح و سعادت جهانی دست یابیم. سند «آینده ای که ما می خواهیم»^۶ کنفرانس +۲۰ به الزام دولتها برای تحکیم همکاری بین المللی جهت شناسایی چالشهای پیش روی توسعه پایدار در جهان بویژه در کشورهای در حال توسعه و در مسائل مالی، وام، تجارت، انتقال فن آوری، ظرفیت سازی، کار آفرینی و..... اشاره دارد.

اصل همکاری در پرتو نهادها، مؤسسات و ترتیبات بین المللی

1 S.A. Poorhashemi, B. Kheshmaneshchuch. M. Soltanich & D. H. buvund. Anahzine the individual and social rights Condition of climate refugees from the of Journal International, Environmental Law Perspective Environmental Journal of Environmental Science and Technology. ISSN1735-1472. Int. J. Environ Sci. Technol, DOI 10.1007/s13762-011-0017-3. January 2012. Volume 9. Issuel. P. -57-67

2 Convention on Biological Diversity, Rio, 1992

3 Gabicovo – Nagyniaros 1997

4 World Charter for Nature, 1982

5 The Future We Want

6 United Nations Conference on Sustainable Development : Rio+20, 2012. (UNCSO

اصل همکاری بین‌المللی راجع به حفاظت محیط زیست در سطح نهادها، مؤسسات و ترتیبات بین‌المللی نهادینه شده است. وجود نهادها و ترتیبات سازمانی ممکن است قبل و یا بعد از وقوع مخاطرات زیست محیطی ایجاد شوند. برخی از مشکلات زیست محیطی را نمی‌توان با اتخاذ روش ساده‌ای به وسیله مقررات حل نمود برای حل آنها نیاز به پیشرفت سطح همکاری بین دول ذیربط است که انجام این کار تنها با موجودیت بخشیدن سازمان‌های دائمی توسعه می‌یابد به علاوه در التزام کلی اعضای سازمان ملل، به ویژه وقتی نیاز به همکاری برای حفاظت از محیط زیست در بین باشد، همکاری دولت‌ها در سطح خوبی با سازمان مذکور و میان خودشان صورت می‌گیرد^۱.

ارتباط اصل همکاری با سایر اصول حقوق بین‌الملل محیط زیست

اصل همکاری با توجه به خصوصیتی که دارد، با اکثر اصول بنیادین و مفاهیم محیط زیست می‌تواند ارتباطات نزدیکی داشته باشد. اما با برخی از آنها دارای ارتباط و همسوئی بیشتری بوده و با برخی نیز اینگونه نمی‌باشد. به طور مثال: اصل حفاظت محیط زیست بیشترین ارتباط را با اصل همکاری دارد. از طرفی دولت‌ها ملزم به استفاده از محیط زیست سرزمین خودشان به صورت منطقی و معقولانه هستند، یعنی اگر چه رفتار هر دولت در روابط خارجی به پیروی از آزادی اراده بر طبق منافع خود است و یا در زمینه اصل حاکمیت، دولت در قلمرو خود دارای صلاحیت انحصاری می‌باشد، لیکن حقوق بین‌الملل جدید یک الزام کلی به همکاری با دیگران را به عنوان یک دستور در جهت بر طرف کردن مشکلات بین‌المللی توسعه داده است و در واقع اصل حاکمیت از حالت حاکمیت مطلق در گذشته به استفاده منطقی و معقولانه از سرزمین در حال حاضر رسیده است. هرچند جامعه بین‌الملل هنوز نهادینه نشده است و این جامعه به لحاظ سازمان دهی فاقد تمرکز قدرت، بدون سلسله مراتب و عاری از قانون اساسی واحد است، با وجود این نمی‌توان منکر مشارکت فزاینده سازمان‌های بین‌المللی به عنوان واقعیت انکار ناپذیر جهان معاصر شد. دولت‌ها با توجه به منافع ملی خود و مبتنی بر آزادی اراده و حاکمیت در جامعه بین‌الملل عمل می‌کنند، لیکن حقوق بین‌الملل جدید یک الزام کلی بر همکاری بر دیگران را به عنوان یک دستور در جهت بر طرف کردن مشکلات جامعه بین‌الملل مقرر کرده است. همکاری‌ها در قالب یک ساختار حقوقی و در چهار چوب یک معاهده مانند: کنوانسیون، پیمان و... تنظیم می‌شود و در چهار چوب آن معاهده در سیاست گذاری‌ها، تصمیم گیری‌ها، تصویب قوانین، اعمال مجازات‌ها، تبادل اطلاعات و کمک‌های مالی و فنی با هم همکاری می‌کنند. از این رو مفهوم همکاری‌های بین‌المللی ناشی از حقوق عرفی در حقوق بین‌الملل در بسیاری از متون حقوقی در حقوق بین‌الملل محیط زیست به حقوق قراردادی تبدیل شده و توسعه آن در حقوق بین‌الملل محیط‌زیست یک توسعه از حقوق عرفی به حقوق قراردادی است. این که آیا جامعه جهانی در شرایط فعلی خود ظرفیت‌های لازم برای تدوین یک کنوانسیون جامع و کامل مبتنی بر اصل همکاری را برای حفاظت محیط زیست دارد؟ در جواب باید گفت، با توجه به اینکه در حال حاضر زنگ خطر آلودگی و تخریب محیط زیست در کل دنیا به صدا در آمده و جامعه جهانی هم، این را به وضوح درک نموده و برای جلوگیری از فاجعه پیش رو، عزم خود را جزم کرده تا بتواند با تدوین یک کنوانسیون کامل و فراگیر مبتنی بر اصل همکاری در جهت حفاظت از محیط زیست قدم بردارد و این اتفاق در آینده خیلی زود خواهد افتاد. چرا که، نجات کره زمین، نجات بشریت است.

نتیجه گیری

کشورها باید در زمینه تحقیقات علمی و تبادل اطلاعات فنی همکاری کنند تا بتوانند به بهترین نحو ممکن از محیط زیست حفاظت کنند. این همکاری می‌تواند شامل تبادل داده‌های محیط زیستی، تحقیق و توسعه تکنولوژی‌های پاک و برگزاری کنفرانس‌های علمی بین‌المللی باشد.

همکاری در تدوین و اجرای قوانین و مقررات، کشورها باید در تدوین و اجرای مقررات بین‌المللی محیط زیستی همکاری کنند. این همکاری می‌تواند شامل شرکت در مذاکرات بین‌المللی، پذیرش توافق‌نامه‌های بین‌المللی و همکاری در اجرای آن‌ها باشد. برای مثال، پروتکل کیوتو و توافق‌نامه پاریس نمونه‌هایی از این همکاری‌ها هستند. همکاری مالی و فنی؛ کشورهای توسعه‌یافته

باید به کشورهای در حال توسعه کمک کنند تا بتوانند به تعهدات محیط زیستی خود عمل کنند. این کمک ها می تواند شامل ارائه کمک های مالی، انتقال تکنولوژی های پاک و ارائه آموزش های فنی باشد.

همکاری در مدیریت بحران های زیست محیطی؛ در موارد بحران های زیست محیطی، مانند نشت نفت، آلودگی های شیمیایی و بلایای طبیعی، کشورها باید به یکدیگر کمک کنند. این همکاری می تواند شامل ارسال تجهیزات، تیم های تخصصی و ارائه کمک های مالی باشد.

توسعه پایدار؛ اصل همکاری به عنوان یک عنصر کلیدی در توسعه پایدار شناخته می شود. توسعه پایدار نیازمند همکاری بین کشورها است تا تعادل بین نیازهای اقتصادی، اجتماعی و محیط زیستی برقرار شود.

تعهد به رعایت توافق نامه های بین المللی کشورها باید به تعهدات خود در چارچوب توافق نامه های بین المللی عمل کنند و در این راستا همکاری کنند. این تعهد شامل گزارش دهی دوره ای، مشارکت در مکانیزم های نظارت و ارزیابی و ارائه راه حل های مشترک برای مشکلات زیست محیطی است.

اصل همکاری در حقوق بین الملل محیط زیست نه تنها یک الزام قانونی است، بلکه یک ضرورت اخلاقی و عملی برای حفاظت از محیط زیست جهانی است. تنها از طریق همکاری های بین المللی است که کشورها می توانند به چالش های پیچیده و فرامرزی محیط زیستی پاسخ دهند و یک آینده پایدار را برای نسل های آینده تضمین کنند.

پیشنهاد برای توسعه اصل همکاری بین المللی

توسعه اصل همکاری بین المللی در زمینه حقوق بین الملل محیط زیست نیازمند راهکارها و اقدامات متنوعی است که بتواند به بهبود همکاری بین کشورها و افزایش کارایی اقدامات محیط زیستی منجر شود. در ادامه، چند پیشنهاد برای توسعه این اصل ارائه شده است:

۱. تقویت چارچوب های قانونی و توافق نامه ها

- بازنگری و تقویت توافق نامه های موجود: بازنگری دوره ای و اصلاح توافق نامه های موجود مانند توافق نامه پاریس و کنوانسیون تنوع زیستی برای افزایش کارایی و تعهدات کشورها.

- تدوین توافق نامه های جدید: ایجاد توافق نامه های جدید برای مسائل زیست محیطی نوظهور مانند آلودگی پلاستیکی در اقیانوس ها و تغییرات اقلیمی.

۲. افزایش تبادل اطلاعات و داده ها

- پایگاه های داده مشترک: ایجاد و تقویت پایگاه های داده بین المللی که شامل اطلاعات محیط زیستی باشد و به همه کشورها دسترسی به داده ها و اطلاعات را فراهم کند.

- برگزاری کنفرانس ها و سمینارها: برگزاری منظم کنفرانس ها و سمینارهای علمی و فنی برای تبادل اطلاعات و تجارب بین کشورها.

۳. تقویت همکاری های مالی و فنی

- صندوق های بین المللی محیط زیست: ایجاد صندوق های مالی جدید و تقویت صندوق های موجود مانند صندوق سبز اقلیم برای حمایت از پروژه های محیط زیستی در کشورهای در حال توسعه.

- انتقال فناوری: تشویق کشورهای توسعه یافته به انتقال فناوری های پاک به کشورهای در حال توسعه از طریق پروژه های مشترک و قراردادهای بین المللی.

۴. توسعه ظرفیت ها و آموزش

- برنامه های آموزشی: اجرای برنامه های آموزشی بین المللی برای تربیت نیروی کار متخصص در زمینه محیط زیست.

- آموزش عمومی: افزایش آگاهی عمومی درباره مسائل محیط زیستی و اهمیت همکاری بین المللی از طریق کمپین های رسانه ای و آموزشی.

۵. تشویق به تعهدات بلندمدت

- تعیین اهداف بلندمدت: تعیین اهداف بلندمدت و میان‌مدت برای کاهش آلودگی و حفاظت از محیط زیست که همه کشورها متعهد به دستیابی به آن‌ها باشند.
 - سیستم‌های نظارت و ارزیابی: ایجاد سیستم‌های نظارت و ارزیابی بین‌المللی برای بررسی پیشرفت کشورها در دستیابی به اهداف تعیین شده.
۶. تشکیل نهادهای بین‌المللی جدید
- ایجاد نهادهای همکاری منطقه‌ای: تشکیل نهادهای منطقه‌ای برای مدیریت مسائل محیط زیستی خاص هر منطقه.
 - تقویت سازمان‌های بین‌المللی موجود: افزایش بودجه و اختیارات سازمان‌های بین‌المللی محیط زیستی مانند برنامه محیط زیست سازمان ملل متحد (UNEP).
۷. همکاری در مدیریت بحران‌های زیست‌محیطی
- تشکیل تیم‌های واکنش سریع: ایجاد تیم‌های بین‌المللی واکنش سریع برای مقابله با بحران‌های زیست‌محیطی نظیر نشت نفت، بلایای طبیعی و آلودگی‌های شیمیایی.
 - تدوین برنامه‌های واکنش اضطراری: تدوین برنامه‌های واکنش اضطراری بین‌المللی که کشورهای عضو بتوانند به سرعت در هنگام وقوع بحران‌های محیط زیستی به آن‌ها پاسخ دهند.
۸. تقویت نقش جامعه مدنی و بخش خصوصی
- مشارکت بخش خصوصی: تشویق شرکت‌ها و بنگاه‌های اقتصادی به شرکت در پروژه‌های محیط زیستی و سرمایه‌گذاری در فناوری‌های پاک.
 - نقش فعال سازمان‌های غیردولتی: حمایت از سازمان‌های غیردولتی (NGOs) و افزایش نقش آن‌ها در برنامه‌های محیط زیستی بین‌المللی.
- اجرای این پیشنهادات می‌تواند به توسعه و تقویت اصل همکاری بین‌المللی در زمینه حقوق بین‌الملل محیط زیست منجر شود. این امر نه تنها به حفظ محیط زیست کمک می‌کند، بلکه به ایجاد یک جهان پایدارتر و عادلانه‌تر نیز کمک خواهد کرد.

منابع

۱. امیر ارجمند، اردشیر، حفاظت از محیط زیست و همبستگی بین المللی، مجله تحقیقات حقوقی، ش ۱۵، تابستان ۱۳۷۴
۲. پیلتن، فرزاد، صدیق بطحایی اصل، میر ابراهیم، مبانی و مکانیزم همکاری های زیست محیطی ایران و همسایگان در حوزه آبهای رودخانه ای مشترک، فصلنامه علمی راهبرد اجتماعی فرهنگی، ۱۳۹۵، دوره ۵، شماره ۴
۳. ذوالعین، پرویز، مبانی حقوق بین الملل عمومی، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی، ۱۳۷۷
۴. زمانی، سید قاسم، توسعه مسئولیت بین المللی در پرتو حقوق بین الملل محیط زیست، مجله پژوهش های حقوقی، سال اول، ش ۱، بهار و تابستان ۱۳۸۱
۵. سید عباس پور هاشمی و همکاران، جایگاه اصل حاکمیت در حقوق بین الملل محیط زیست: ابزاری جهت حفاظت از منابع طبیعی، نخستین همایش ملی حقوق محیط زیست و منابع طبیعی زاگرس، آبان ۱۳۹۱، لرستان، خرم آباد
۶. شیرنگ، محمد، منشور سازمان ملل متحد: انگلیسی به فارسی به اضافه اعلامیه حقوق بشر، چ ۱۲، تهران، ناشر: دانشور، ۱۳۹۳.
۷. ضیایی بیگدلی، محمدرضا، حقوق بین الملل عمومی، تهران، انتشارات گنج دانش، ۱۳۸۷،
۸. قاضی (شریعت پناهی)، سید ابوالفضل، بایسته های حقوق اساسی، چ ۶۶، تهران، ناشر: بنیاد حقوقی میزان، ۱۴۰۲
۹. کیس، الکساندر، مقدمه ای بر حقوق بین الملل محیط زیست، ترجمه: حبیبی، محمدحسن، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۷۹
۱۰. محمد حسن حبیبی، ج ۱، تهران، انتشارات میزان، ۱۳۷۹
۱۱. ولفروم، رودیگر، مسئولیت بین المللی مدنی در قبال خسارات زیست محیطی، وسیله ای برای اجرای قواعد حقوق بین الملل محیط زیست، ترجمه و تحقیق: ساعد، نادر، فصلنامه محیط زیست، ش ۳۷، ۱۳۸۱
12. Cartagena Protorul on Blosulty to the Convention on Biological Diversity Nairobi, 000
13. Convention on the Conservation of Migratory Species (CMS). Bon,
14. United Nations conference on the human Environment. Stockholm declaration. sweden. June 5 – 16. 1972
15. <https://fa.m.wikipedia.org>
16. <https://kenya.mfa.gov.ir/portal/GeneralCategoryServices/13671>
17. ISSN1735-1472. Int. J. Environ Sci. Technol, DOI 10.1007/s13762-011-0017
18. Legality of the Use by a State of Nuclear Weapons in Armed Conflict. 1996
19. Outcome document of the United Nations conference on the sustionable development. the future we want. Rio de Janeiro. Brazil. June 12-23. 2012
20. Rio de janeiro. Brazil. 1992 World summit on sustionable development. johannesburg declaration. south Africa. august 26-september 4.2002. (wssd
21. The United Nations conference on the sustionable development and environment. Rio declaration on environment and development. Brazil. 1992
22. U nited Nations Conference on Sustainable Development: Rio+20 2012. (UNCSD
23. United Nations conference on the environmental & development. agenda 21).
24. United Nations Framework Convention on Climate Change, New York,
25. United nations general assembly. world charter for nature. october28.1982.